

1923 SEÇİMLERİ VE BASIN

Tekin DEMİRASLAN*

Yrd. Doç. Dr. Bengül Salman BOLAT**

Öz

I. TBMM’de yaşanan düşünsel ayrılıklar, I. Grup ve II. Grup adında iki siyasi grubun ortaya çıkmasına neden olmuş, iki grup arasında yaşanan tartışmalar 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınması ile sonuçlanmıştır. Seçim kararının alınmasından sonra, seçim kanununda birtakım düzenlemeler yapılmış ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nda değişikliğe gidilmiştir. Yapılan bu değişiklikler doğrultusunda gerçekleştirilen seçimlerde, I. Grup büyük bir zafer kazanmış; II. Grup seçimlere grup olarak katılmamış ve bağımsız adaylar vasıtasıyla mücadele etmeyi uygun görmüş fakat başarılı olamamıştır. Diğer bir grup olan İaşeciler (İttihatçılar) ise seçimlere katılmamıştır.

Bu çalışmada, basın organlarında çıkan yazılar doğrultusunda, 1923 seçimlerinin basındaki yansımaları ve basın organlarının gruplara karşı yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Basındaki gelişmelerden hareketle, I. Grup’un başarısının, II. Grup’un ve İttihatçıların seçimlere grup halinde katılmamasının ve başarısızlığının nedenleri araştırılmış, Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun grupların faaliyetleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: 1923 seçimleri, I. Grup, II. Grup, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye, Tanin.

1923 ELECTIONS AND PRESS

Abstract

Ideational differences in the first Turkish Grand National Assembly led to the formation of two different political groups namely the 1st Group and the 2nd Group, and the rivalry between the two culminated in the elections on 1 April 1923. Following the decision to hold elections, several changes to the electoral law was conducted; and the *Hıyanet-i Vataniye* (High Treason) law was amended. Within the framework of those changes, the 1st Group won a landslide victory in the elections, while the 2nd Group did not run in the elections as a political group and contested via independent candidates. Nevertheless, the 2nd Group could not be successful in the elections. Another group, *İaşeciler* (*İttihatçılar*- Unionists) did not run in the elections.

Reflections of the 1923 elections in the news media and the approaches of the media organs to different groups are evaluated. Based on the reflections in the newspapers, the underlying reasons for the success of the 1st Group, the relative failure of the 2nd Group and the abstention of the *İttihatçılar* (Unionists) from the elections as well as the impact of the *Hıyanet-i Vataniye* law are investigated.

Keyword: 1923 elections, 1st Group, 2nd Group, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye, Tanin.

---

*MEB’te Tarih Öğretmeni, demiraslan@hotmail.com

** Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, bengu4@gmail.com

1. Giriş

I. TBMM, 1920 – 1923 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Meclis, değişik siyasi görüşlere sahip milletvekillerinden oluşmasına karşın, bu durum Meclis'in bütünlüğü ve Milli Mücadele fikri etrafındaki ittifadı konusunda olumsuz bir etki meydana getirmemiş, milletvekilleri, şahsi siyasi fikirlerinden ve fırkacılıktan uzak durmaya çalışmışlardır.¹ Milli Mücadele süresince herhangi bir ayrılığa neden olmayan Meclis'teki düşünsel farklılıklar, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra kendisini göstermiştir. 1 Kasım 1922'de Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi ve bu Kanun'da Saltanat ve Hilafetten hiç söz edilmemesi Meclis'teki bazı milletvekillerini rahatsız etmiş ve bu durum Meclis'te ilk gruplaşmaların temel nedenini oluşturmuştur.² Mustafa Kemal Paşa da, İzmit'te yaptığı basın toplantısında Meclis'te yaşanan ayrılıkların sebeplerinden söz etmiştir. Ona göre de bu ayrılıkların temel sebebi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, kimi milletvekilleri tarafından Saltanat ve Hilafetin kaldırılarak, Cumhuriyetin ilan edilmesi gayesi doğrultusunda hazırlanmış olduğu şeklinde yorumlanmasıdır.³

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Milli Meclis'te yaşanan ayrılıkların, Meclis'i işleyemez duruma getirdiğini ve bazı milletvekillerinin buna çare olarak kurdukları, "Tesanüt Grubu", "İstiklal Grubu", "Müdafaa-i Hukuk Zümresi", "Halk Zümresi" ve "Islahat Grubu" gibi grupların birbirleriyle mücadeleye girişmesiyle Meclis'in büsbütün kargaşaya sürüklendiğini söylemiştir.⁴ Mustafa Kemal Paşa, Meclis'i içerisine düşüğü karışıklıktan kurtarmak ve ona yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla, 10 Mayıs 1921'de, daha sonra I. Grup adı ile anılacak olan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu"nu kurmuştur. Grup Nizamnamesi'nin ikinci maddesinde, Misak-ı Milli esaslarının gerçekleştirilmesi suretiyle milletin bağımsızlığının sağlanmasına çalışılacağı ve devlet ile toplum düzenininin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu doğrultusunda tanzim edilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu madde, Mustafa Kemal Paşa'ya göre Meclis'te I.Grup'a karşı ortaya çıkan muhalefetin de temel nedenini oluşturmuştur.⁵

I. Grup'un kuruluşuna ilk tepki, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'den gelmiştir. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, Meclis'in ortak düşüncesi olan Misak-ı Milli ilkelerinin grubun programının temel esaslarından biri olarak işaret edilmesini eleştirmiş ve gruba alınmayan milletvekillerinin Misak-ı Milli ilkelerine aykırı fikirler taşıyormuş gibi gösterildiğini ve muhalif duruma düşürüldüğünü⁶ söylemiştir.

¹ I. TBMM'nin siyasi yapısı ve Meclis'teki ilk ayrılıklar hakkında daha geniş bilgi için bk. Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İÜHF Dergisi*, C. XXIII, S.3-4, 1958, s. 230-237.

² Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, T. İş Bankası Yay, İstanbul 2010, s. 175.

³ İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, 16/17 Ocak 1923*, Yenigün Yayınları, İstanbul 1997, s. 46-47.

⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, ATAM, Ankara 1997, s. 395-396.

⁵ Atatürk *age.*, s. 397-422. I. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşu hakkında geniş bilgi için bk. Atatürk, *age.*, s. 397; İhsan Güneş, *I. TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)*, T. İş Bankası Yay., İstanbul 2009, s. 197-204; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 211-228; Arar, *age.*, s. 48-49.

⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Birinci Devre, C. 10, s. 297.

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ile başlayan muhalefet, I. Grup'a alınmayan milletvekillerinin katılımıyla, II. Grup'un kurulması ile sonuçlanmıştır.⁷ Demirel'e göre, II. Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup) Temmuz 1922'de kurulmuştur.⁸ Güneş ise II. Grup'un kuruluşu konusunda kesin bir tarih vermenin mümkün olmadığını ifade etmiş ve grubun 1921 yılı sonlarında ya da 1922 yılı başlarında kurulmuş olduğunu ileri sürmüştür.⁹

Atatürk'e göre, II. Grup üyeleri, Hükümet'in icraatlarına karşı muhalefet yapmış ve politik mücadeleye girerek, Meclis faaliyetlerini yavaşlatmak, etkili makamları ele geçirmek gibi hedefler doğrultusunda çalışmışlardır.¹⁰ Bu doğrultuda, Başkumandanlık Kanunu'nun çıkartılması ve uzatılması konusunda muhalefet etmişler,¹¹ Meclis'in yetkilerinin Meclis izni olmaksızın başka makamlar tarafından kullanılmasına karşı çıkmışlardır.¹² Hilafetin dışlanacağı bir sisteme karşı çıkan II. Grup üyeleri,¹³ Meclis'te yaptıkları konuşmalarda, Saltanata karşı olduklarını ve milli egemenlik fikrinin samimi taraftarları olduklarını iddia etmişler ve Meclis'i egemen kılma dolayısıyla milli egemenliği güçlendirme amacıyla olduklarını dile getirmişlerdir. Ancak II. Grup, Meclis gündemine getirilen hemen her konuya muhalefet etmiş ve Meclis'in işleyişini zorlaştırmıştır.¹⁴

II Grup muhalefetinin, en sert şekli ise Lozan Konferansı'nda Hükümet'in takip edeceği politikanın tartışıldığı Meclis görüşmelerinde kendisini göstermiştir. Bu konuda yaşanan tartışmalar Hükümet'in, Meclis'e olan güveninin sarsılmasına neden olmuş ve Lozan'da kabul edilecek barış taslağının Meclis tarafından kabul edilmemesi konusunda kaygılar ortaya çıkmıştır.¹⁵ Lozan konusundaki tartışmalar devam ederken, II. Grup'un önemli isimlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü (Doruker) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Alayı Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmüştür.¹⁶ Bu cinayetin II. Grup üyeleri tarafından siyasi bir olay olarak değerlendirilmesi, gerilimi iyice artırmış ve

⁷ Atatürk, *age.*, s. 422.

⁸ Demirel, *age.*, s. 229.

⁹ Güneş, *age.*, s. 206-208. II. Grup'un kuruluşu hakkında bilgi için bk. Atatürk, *age.*, s. 422; Arar, *age.*, s. 49-50; Güneş, *age.*, s. 205-214; Demirel, *age.*, s. 225-585.

¹⁰ Atatürk, *age.*, s. 334-335.

¹¹ Arar, *age.*, s. 50.

¹² Demirel, *age.*, s. 243-252.

¹³ Arar, *age.*, s. 51.

¹⁴ Osman Demirbaş, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Grup'un "Milletvekili Seçim Yasası"nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları", *İÜSBF Dergisi*, No: 23-24, (Ekim 2000-Mart 2001), s. 99-107.

¹⁵ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 49-50; İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş", *ATAM Dergisi*, C. III, S. 8, Ankara 1987, s. 438.

¹⁶ Ali Şükrü (Doruker) Bey cinayeti ile ilgili olarak bk. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Siyasi Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993, s. 254-264; Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay, İstanbul 2007; İsmail Akbal, "Komitacı Eylemlerin Son Temsilcisi İsmail Hakkı Tekçe ve Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, S. 13, Bahar 2011, s. 70-102; Emel Oruç Olgun, *Ali Şükrü Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Meclis'in yenilenmesi konusunda daha önceden var olan düşünceler hayata geçirilmiş ve 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmıştır.¹⁷

1923 seçimleri, Türk siyasal yaşamında önemli bir aşama olup Cumhuriyeti ilan etmiş olan Meclis üyelerini belirlemiştir. I. Meclis'te çok etkin bir muhalefet yapan II. Grup bu seçimlerde başarılı olamamış ve seçimler I. Grup'un büyük bir zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu durum, seçimlerin Hükümet'in baskısı altında gerçekleştirilmiş olduğu yönünde birtakım tartışmaların yaşanmaması neden olmuştur. Bu çalışmada basın organlarına yansıyan gelişmeler çerçevesinde 1923 seçimlerinde muhalefetin başarısızlığının nedenleri araştırılacak ve seçimlerin demokratik esaslar çerçevesinde yapılıp yapılmadığı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2.Seçim Kararının Alınması, Hazırlıklar ve Seçimin Uygulanması

I.Grup ve II. Grup arasında Meclis'te yaşanan mücadele, Lozan Konferansı'nda Hükümet'in izlemiş olduğu politika ve Musul Meselesi'nin konferans gündeminden çıkartılması konusundaki önerinin Hükümet tarafından kabul edilmesi sonrasında iyice artmıştır. I. dönem Lozan görüşmeleri sonrasında, müttefiklerin önerileri ve Hükümet'in hazırlayacağı mukabil projenin detayları Meclis'te tartışmaya açılmıştır. 27 Şubat- 6 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleşen bu müzakerelerde II. Grup üyeleri, Hükümet'in Lozan'da takip ettiği politikaya karşı sert bir muhalefet ortaya koymuştur. II. Grup üyeleri, Musul ve Karaağaç'tan vazgeçildiğini ve Misak-ı Milli'ye aykırı hareket edildiğini ifade etmişler, Hükümet'in savaş meydanlarında elde edilen kazanımları masa başında kaybettiğini ileri sürmüşlerdir. Hükümet üyeleri ise Musul meselesinin tehir edilmesinin diğer konularda uzlaşma sağlanması açısından yararlı olacağını ve bu durumun Musul'dan vazgeçildiği anlamına gelmeyeceğini ifade etmişler gerekirse savaşa devam edileceğini ileri sürmüşlerdir. Görüşmeler süresince I. Grup üyeleri, uzlaşmaz bir tutum sergilemiş ve özellikle Musul konusunda taviz verilmesini onaylamayacaklarını dile getirmişlerdir. Müzakerelerden bir sonuç elde edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine I. Grup üyelerinin önerisi ile Lozan konusundaki keyfiyetin Hükümet'e bırakılmasını sağlayan bir Meclis kararı alınmış ve bu konudaki görüşmeler sonlandırılmıştır.¹⁸

Lozan konusundaki Meclis müzakereleri, I. Meclis'in çalışamaz, karar alamaz duruma geldiğini gösterdiği gibi müttefikler ile varılacak barış esaslarının Meclis'e kabul ettirilmesinin de mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Fakat Meclis'in yenilenmesi fikri ilk defa ortaya çıkmış bir düşünce değildir. Mustafa Kemal Paşa, İzmit Basın Toplantısı'nda, I. Meclis'in vatanın kurtarılması konusundaki gayesine ulaştıktan sonra kendisini yenileyeceğini belirtmiştir. Ancak bu yenileme kararı beklenenden erken olmuş, Lozan konusunda yaşanan gerilim ve Ali Şükrü(Doruker) Bey cinayeti, Meclis'in beklenmedik bir şekilde seçim konusunu gündeme getirmesine neden olmuş ve bu konuda

¹⁷ Demirel, *age.*,s. 505 -516. 1 Nisan 1923 tarihli Meclis müzakereleri için bk. TBMMZC, Birinci Devre, Cilt 28, s.282-302.

¹⁸Lozan Barış Konferansı ile ilgili Meclis görüşmeleri için bk. TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 3, s. 980-1325; TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 2-191. Lozan Konferansı'nda hükümetin takip edeceği politika ve bu konudaki tartışmaların basına yansımaları hakkında geniş bilgi için bk. Bengül Bolat - Tekin Demiraslan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması", *Atatürk Yolu*, Sayı 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı 2013), s. 29-60.

fiili adımlar atılmıştır.¹⁹ Aydın Mebusu Esat (İleri) Efendi ve arkadaşları, 1 Nisan 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun münferit maddesinin ilgası ve Meclis'in yenilenmesi doğrultusunda bir taktir vermişler ve bu taktir II. Grup üyelerinin de desteği ile kabul edilmiş, böylece seçim kararı kesinleşmiştir. Seçimlerin yenilenmesi konusunda herhangi bir tartışma yaşanmamıştır.²⁰ Tartışmaya konu olan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun münferit maddesinin ilgası olmuştur. Söz konusu maddede “*Büyük Millet Meclisi, Hilafet ve Saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istiklalinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şerait-i atıye dairesinde müstemirren inikat eder.*”²¹ şeklinde ifadeler yer almıştır. II. Grup üyeleri, bu maddede belirtilen istiklal ve bağımsızlığın henüz tam olarak gerçekleştirilmediğini ve dolayısıyla maddenin ilgasının doğru olmayacağını, maddeye dokunulmadan seçim kararı alınması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Yaşanan tartışmalardan sonra, münferit maddeye dokunulmadan tek maddelik bir karar suretiyle seçime gidilmiştir.²² İki grup arasında her konuda yaşanan tartışma ve anlaşmazlık seçim konusunda yaşanmamıştır. Diğer taraftan Meclis, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun münferit maddesini iptal etmeyerek henüz vatanın kurtuluşunun tamamlanmadığını kabul etmiştir. Zaten bu kurtuluşu tamamlayacak olan barış antlaşması da henüz imzalanmamıştır. Hal böyleyken seçim kararının tartışmasız olarak alınmış olması, bu kararın, olağandışı ve zorunluluktan kaynaklanan bir karar olduğunu göstermiştir. Nitekim Lozan konusundaki müzakerelerin devam ettiği dönemde, II. Grup üyelerinden İzmit Mebusu Sırrı (Bellioğlu) Bey Meclis'in yenilenmesi konusunda bir taktir vermiş fakat bu taktir, I. Grup tarafından desteklenmemiş ve oylamaya dahi sunulmamıştır.²³ Aradan çok kısa bir zaman geçmiş olduğu halde şimdi seçim önerisi I. Grup'tan gelmiş ve II. Grup tarafından da desteklenmiştir.

Meclis'in aldığı seçim kararı, hemen basın gündemine oturmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Meclis'in birlik içerisinde almış olduğu bu kararı, ilk defa iktidar sahiplerinin kendi rızaları ile iktidarı terk etmeye razı olmaları olarak değerlendirmiş ve bu kararlar Türk tarihinde yeni bir sayfanın açıldığı yorumunu getirmiştir. Gazete, mebusların kendilerine emanet edilen yetkiyi, kendi rızaları dâhilinde millete iade ediyor olmalarının hakiki anlamda milli egemenliğin tecelli ettiğinin bir göstergesi olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Türkiye'nin düşmanlarının bu karar sonrasında, birlik içerisinde bir milletle karşı karşıya olduklarını daha iyi göreceğini ileri sürmüş ve bu kararı alan milletvekillerini takdir ettiğini ifade etmiştir.²⁴

Tanın gazetesi de, Hâkimiyet-i Milliye ile aynı paralellikte bir değerlendirmede bulunmuştur. Gazete, seçim kararını beklenmedik bir gelişme olarak değerlendirmiş, fakat doğru bir karar olduğunu ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra, bu kararın Meclis'teki gruplar arasında tartışmasız olarak kabul edilmesinin, Meclis'teki birlik ve beraberliğin ve Meclis'in gücünün bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan, Avrupa

¹⁹ Tekin Demiraslan, *1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın (Hâkimiyet-i Milliye Tanin, Tevhid-i Efkâr)*, Ahi Evran Üniversitesi Sos. Bil. Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kırşehir 2013, s. 85–88.

²⁰ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 286–293.

²¹ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 3, s. 498.

²² TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 286–293.

²³ TBMM GZC, Birinci Devre, C. 4, s.141- 185–190.

²⁴ “*Şeref Okunacak Bir Sayfa Daha*” Hâkimiyet-i Milliye, 2 Nisan 1923.

devletlerinin, bu kararı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ayrılıklardan ve mücadeleden kaynaklandığını düşüneceklerini ileri sürmüştür. Seçim döneminde uygulanacak politikaların ve seçim hukukuna gösterilecek saygının bu düşüncelerin aksini ispatlamak açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁵

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise Lozan müzakereleri konusundaki tartışmaların ve sonrasında yaşanan Ali Şükrü (Doruker) Bey cinayetinin Meclis'i çalışamaz hale getirdiğini kabul etmekle birlikte, bu kararı şiddetle eleştirmiş ve barış görüşmelerinin devam ettiği bir dönemde böyle bir kararın alınmasını intihar olarak yorumlamıştır. Gazete, Misak-ı Milli'nin henüz gerçekleştirilmediğini ileri sürmüş, sulh görüşmelerinin I. Meclis tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiş ve seçim kararını alan milletvekillerini eleştirmiştir. Diğer taraftan basındaki genel kanaatin aksine seçim kararının Meclis'teki birlikten ziyade ayrılığını ve gruplar arasındaki mücadelenin bir göstergesi ve sonucu olduğunu ileri sürmüştür.²⁶

II. Grubun yayın organı olan Tan gazetesi de seçim kararını eleştiren gazetelerden biridir. Gazete, sulh görüşmelerini I. Meclis'in yapması gerektiğini ileri sürmüş ve seçim kararının üzüntü verici bir durum olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Basında ortaya çıkan eleştiriler üzerine, I. Grup'a mensup bazı üyeler ve Hükümet'in yayın organı durumundaki Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, endişe edecek bir durum olmadığı yönünde açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamalarda, seçimin hem iç hem de dış politika bağlamında Türkiye'yi daha kudretli bir hale getirecek mahiyette tezahür edeceği ifade edilmiştir.²⁸

Seçim kararı genel olarak basında olumlu karşılanmakla birlikte, Lozan müzakerelerinin devam ediyor olması birtakım endişelere ve bu nedenle de eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirilerin II. Grup'a yakınlığı ile bilinen Tevhid-i Efkâr ve Tan gazeteleri tarafından yapılmış olması ise II. Grup içerisindeki düşünsel ayrılıkların göstergesi olarak ortaya çıkmıştır.

Seçim kararının alınmasından sonra, seçim kanununda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı öncesi dönemde, Türkiye'de yapılan bütün seçimler İntihab-ı Mebusan Kanunu ve geçici bir seçim yönetmeliği olarak hazırlanmış olan "Talimat-ı Muvakkate" doğrultusunda zaman zaman birtakım değişiklikler dâhilinde gerçekleştirilmiştir.²⁹ 1923 seçimleri öncesinde de İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda birtakım

²⁵ Tanin, 3-4 Nisan 1923; Demiraslan, *Adı Geçen Tez* (agt.), s. 91-92.

²⁶ Tevhid-i Efkâr, 2-3 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 93-94.

²⁷ Tan, 5 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 95.

²⁸ Tevhid-i Efkâr, 3 Nisan 1923; Hâkimiyet-i Milliye, 8 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 94-95.

²⁹ Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen seçimler ve bu seçimlerde uygulanan seçim kanunları hakkında geniş bilgi için bk. Fahir Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, AÜSBF Yay, Ankara 1953; Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yay, Ankara, 1994; Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri" Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesi'nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda "Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye'de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 25-26 Nisan 2006 s. 133-165; Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim

değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, Erzurum Mebusu Süleyman Necati (Güner), Mersin Mebusu Selahaddin (Köseoğlu) ve Canik Mebusu Emin (Geveci) Beylerin 2 Aralık 1922 tarihinde Meclis'e sunmuş oldukları değişiklik önergesinin yeniden Meclis'e sunulması suretiyle gerçekleştirilmiştir. Söz konusu önerge, Mustafa Kemal Paşa'nın adaylığını da engelleyen birtakım hükümler içerdiği için 2 Aralık 1922 tarihindeki görüşmelerde tartışmalara neden olmuş ve reddedilmiştir.³⁰ Tekrar Meclis gündemine getirilen önerenin çeşitli maddeleri iptal edilerek Meclis'ten geçirilmiştir. Yapılan düzenleme ile seçmen yaşı 25'ten 18'e düşürülmüş ve seçmen olabilmek için vergi verme şartı kaldırılmıştır. Diğer taraftan İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre her 50000 erkek nüfus için 1 milletvekili seçilirken bu oran her 20000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilmesi şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca ikinci seçmenlerin belirlenmesinde esas alınan seçmen sayısı yeniden düzenlenmiş ve devlet memurlarının ve ordu mensuplarının mebus adayı olması ile ilgili koşullarda yeni düzenlemeler getirilmiştir.³¹

I. Meclis, son toplantısını 15 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirmiş ve bu toplantıda Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişiklik ile seçimlerin ve rejimin güvenliğini tehlikeye düşürecek eylemlerin önüne geçilmiştir. Söz konusu değişiklik ile Saltanatın kaldırılması hakkındaki 1 Kasım 1922 tarihli kanun aleyhinde sözlü, yazılı ve fiili eylemlerde bulunanların bu eylemleri vatan hainliği olarak kabul edilmiştir. II. Grup üyeleri bu değişikliğin özgürlükleri sınırladığını ileri sürerek karşı çıkmışlar fakat engel olamamışlardır.³² Bu konuda basında da fazla bir tepki ortaya çıkmamıştır. Değişiklik, sadece Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan Dersim eski Mebusu ve İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in³³ yazısı ile eleştirilmiştir. Lütfi Fikri Bey, bu yazısında böyle bir kanunun ancak ihtilal devrelerinde uygulanabilecek mahiyette bir kanun olduğunu ileri sürmüş ve milletvekillerinin kanunu reddetmeleri için çağrıda bulunmuştur.³⁴

1923 Milletvekili seçimleri iki dereceli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde, "Müntehab-ı Sani" denilen ikinci seçmenlerin belirlendiği seçimler, birinci aşamayı oluşturmuştur. İkinci aşamada ise seçilmiş olan ikinci seçmenler tarafından milletvekilleri seçilmiştir. Birince evre seçimler, nahiyeye, kaza ve livalarda yapılırken, ikinci aşamada yapılan mebus seçimleri sadece kaza ve livalarda yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikli olarak umumi erkek nüfusun ve bu nüfus içerisinde seçmen ve aday olma yeterliliğine sahip insanların tespit edilmesine çalışılmıştır. Diğer taraftan kaza ve livalarda seçim iş ve

---

Uygulamaları", *ATAM Dergisi*, C. XXVII / 79, (Ankara 2011), s.1-35; Ergun Özbudun, "Seçim Sistemleri ve Türkiye" *AÜHF Dergisi*, C.XLIV / 1-4, (Ankara 1995), s. 521-539.

³⁰ 2 Aralık 1922 tarihli meclis müzakereleri için bk. TBMMZC, Birinci Devre Cilt 25, s. 156-164.

³¹ 3 Nisan 1923 tarihli meclis müzakereleri ve İntihabı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikler için bk. TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 322-348; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikler için ayrıca bk. Demiraslan, *agt.*,s. 96-99.

³² Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişiklik ve bu konudaki Meclis müzakereleri için bk. TBMM ZC, Birinci Devre, C. 29, s.183-187; Demirel, *age.*,s. 527-531.

³³ Lütfi Fikri Bey, soyadı almadan ölmüştür. Aile fertlerinin bir kısmı Gençler, bir kısmı da Düşünsel olmak üzere iki farklı soyadı almışlardır.

³⁴ Demiraslan, *agt.*,s. 81-82 Lütfi Fikri Bey'in yazısı için bk. Lütfi Fikri, "Mebusan-ı Kirama Açık Mektup" Tevhid-i Efkâr, 15 Nisan 1923.

işlemlerini yürütmek üzere Heyet-i Teftişîye adı verilen seçim kurulları, nahiyelerde de Heyet-i İntihabiye adı verilen seçim heyetleri kurulmuştur. Seçim hazırlıklarının icrası ve takibi, seçimlerin gerçekleştirilmesi, oy sayım - döküm işlemleri ve sonuçların ilan edilip mazbataların düzenlenmesi gibi faaliyetler bu kurullar tarafından yürütülmüştür. Seçimler, livalar esas alınarak yapılmış, ülke 72 seçim bölgesine ayrılmış ve seçimler, her livada farklı zamanlarda yapılmıştır.³⁵ 1923 seçimlerinin bir özelliği de oy kullanma işlemlerinin açık yapılmasıdır. Seçmenlere boş oy pusulası verilmiş ve seçmenler bu pusulalara seçim bölgesinden çıkacak olan müntehab-ı sani ya da mebus sayısı adedince isim yazmışlar ve oylarını kullanmışlardır.³⁶

2.Seçimlere Katılan Gruplar ve Basının Yaklaşımı

1923 seçimlerinde I. Müdafaa-i Hukuk Grubu(I. Grup), II. Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup) Müdafaa-i Milliye Grubu, İaşeciler(İttihatçılar) Amele Grubu ve Bağımsızlar gibi siyasal gruplar faaliyet göstermişlerdir.

2.1. Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup)

Seçim sürecinin başlaması ile en güçlü grup görüntüsünde olan I. Grup'tan aday olma konusunda yoğun bir istek ortaya çıkmıştır. Ancak 1923 seçimlerini Cumhuriyete gidişin en önemli aşaması olarak kabul eden Mustafa Kemal Paşa, kendi düşüncelerine uygun adaylar belirlemek istemiş, seçimlerde kesin bir başarı hedeflemiş ve muhalefetin Meclis'e girmesini engellemeye çalışmıştır. Bu amaçla çok titiz davranan Mustafa Kemal Paşa, seçim işlemlerini yürütmek ve adayları belirlemek üzere bir kurul oluşturmuş ve bu kurulun başına geçerek süreç ile bizzat kendisi ilgilenmiştir.³⁷ Bu doğrultuda, 18 Nisan 1923 tarihinde bir tebliğ yayınlayarak, I. Grup adaylarının merkez tarafından belirleneceğini ilan etmiştir.³⁸ Mebus adaylarının belirlenmesi konusunda gösterdiği titizliği ikinci seçmenlerin belirlenmesi konusunda da göstermiş ve taşra teşkilatlarına yönelik bir talimatname yayınlayarak ikinci seçmenler belirlenirken "Dokuz Umde"yi benimsemiş ve kazanması muhtemel adayların tercih edilmesini istemiştir.³⁹

I. Grup 1923 seçimlerinde tüm ülkede teşkilatlanmış, propaganda yapmış, her seçim bölgesinden aday göstermiş ve organize bir şekilde yürüttüğü seçim çalışmalarında büyük bir zafer elde etmiştir. Büyük bir çoğunlukla her livadan çıkartılacak mebus sayısı

³⁵ Seçimlerde uygulanan usul ve esaslar, seçim hazırlıkları, oy kullanma, sayım, sonuçların ilanı ve mazbataların düzenlenmesi konularında geniş bilgi için bk. İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı" *AÜSBF Dergisi*, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s. 253-264; Demiraslan, *agt.*, s. 100-111.

³⁶ Bu uygulamayı gösterir bir örnek basına yansımıştır. Ankara Müntehab-ı sani seçimlerinde, Mustafa Kemal Paşa, oy kullanırken kendisi de müntehab-ı sani adayları arasında olduğu halde kendi ismini pusulaya yazmamıştır. Bunun üzerine, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın pusulasını alarak Mustafa Kemal Paşa'nın ismini de ilave etmiş, hatta tarafından ilave edildiğine dair imza da atmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Haziran 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 234.

³⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi -V 1923 Türkiye Cumhuriyeti*, T. İş Bankası Yay, İstanbul 2006, s. 200.

³⁸ Tanin, 21 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 137-138.

³⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923; *Tevhid-i Efkâr*, 4 Mayıs 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 139.

kadar aday gösterilmişse de bazı livalarda fazladan aday gösterilmiştir. Bu livalar; Eskişehir, Ankara, Bursa, Mersin, Biga, Kars, Mardin ve Karesi livalarıdır.⁴⁰

2.2 Müdafaa-i Hukuk Grubu(II. Grup)

1923 seçimlerinde adından en çok söz edilen gruplardan birisi de II. Grup olmuştur. Bilindiği gibi II. Grup, özellikle Lozan müzakereleri döneminde ortaya koymuş olduğu sert muhalefet sonucunda seçim kararının alınmasında çok önemli rol oynamıştır. İşte bu grubun seçimlerde izleyeceği yol ve elde edeceği başarı basında büyük bir merak konusu olmuştur. İhsan Güneş, II. Grup'u fikri bütünlüğe haiz olmayan muhalif bir kitle olarak değerlendirmiştir. Ona göre, II. Grup, “*muhafazakâr*”, “*mürteci*”, “*ittihatçı*” ve “*Mustafa Kemal Paşa karşıtı*” olarak nitelendirilebilecek farklı düşünceden insanlardan mürekkep bir gruptur.⁴¹ Celal Bayar da II. Grubu şahsi amaçlar ya da şahsi nedenlerle bir araya gelmiş farklı fikirlerden insanların oluşturduğu bir yapı olarak değerlendirmiştir.⁴² Ahmet Emin Yalman ise II. Grup içerisinde düşüncelerinden istifade edilebilecek insanların var olduğu gibi muhalefet yapmayı ilke edinmiş insanların da var olduğunu söylemiştir.⁴³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu da grup içerisinde yenilikçi insanlar olduğu gibi “*saltanat-ı meşrutacı*”, “*irticacı*” ve de “*İttihatçı*” üyeler bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁴

II. Grup üyeleri grubun kuruluşu hakkında çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Grubun lideri konumundaki Hüseyin Avni (Ulaş), II. Grup'un Mustafa Kemal Paşa tarafından I. Grup'a alınmayan üyelerin milli amaca ulaşmak gayesiyle bir araya gelmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla II. Grup'un kuruluşunun, I. Grup'tan dışlanmalarının bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Grubun önde gelen üyelerinden Mersin Mebusu Selahaddin (Köseoğlu) Bey ise II. Grup'un milli egemenlik fikrine aykırı imtiyazların ve “*otokrat şef*” usulü bir uygulamanın önüne geçmek, Meclis'in ve milletin egemenliğini korumak amacıyla kurulduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi II. Grup üyeleri sürekli milli egemenlik vurgusu yapmışlar ve kişisel egemenlik kurulacağına dair endişelerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla II. Grup muhalefetinin temelinde Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kuracağı kaygısı yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa da İzmit Basın Toplantısı'nda bu durumu belirtmiş ve muhalefetin doğrudan kendisine karşı oluşan bir memnuniyetsizlikten kaynaklandığını ifade etmiştir.⁴⁶

Seçim kararı alınmasından sonra II. Grup'un seçimlere katılmayacağı yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. Bursa Mebusu Muhittin Baha (Pars), Tevhid-i Efkâr gazetesine yaptığı açıklamada II. Grup'un seçimlere katılmama kararı aldığını açıklamış ve

⁴⁰bk. Demiraslan, *agt.*, s. 138.

⁴¹İhsan Güneş, “I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Programı(II. Grubun)”*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25. s.118.

⁴²Vakit, 5 Mayıs 1923; Demirel, *age.*,s. 568.

⁴³Vatan, 3 Mayıs 1923; Demirel, *age.*,s. 567.

⁴⁴İkdam, 2 Mayıs 1923; Demirel, *age.*,s. 566.

⁴⁵Tevhid- i Efkâr , 27-30 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s.144.

⁴⁶Arar, *age.*,s. 49.

bu gruba mensup Adliye Vekili Rıfat(Çalika)'ın I. Grup'a geçtiğini iddia etmiştir.⁴⁷ Ancak bu haber Rıfat(Çalika) tarafından yalanlanmıştır. Diğer taraftan II. Grup üyelerinden Bitlis Mebusu Yusuf Ziya (Koçoğlu) ve Isparta Mebusu Cemal (Mersinli) Paşa, İstanbul'a gelmişler ve Yusuf Ziya (Koçoğlu), Tevhid-i Efkâr gazetesine bir beyanat vermiştir. Bu beyanatta, II. Grup'un dağılmadığını ve bu iddiaların yalan olduğunu ileri sürmüş II. Grup üyelerinin bağımsız olarak seçimlere katılacağını açıklamıştır.⁴⁸

Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra, 27 Nisan 1923'te II. Grubun önde gelenlerinden Erzurum Mebusu Hüseyin Avni (Ulaş) de İstanbul'a gelmiştir. Bu gelişme basında II. Grup'un seçimlere katılacağı yönündeki dedikoduları artırmıştır.⁴⁹ Lakin grup üyelerinden bazılarının yaptığı açıklamalarda II. Grup'un kesinlikle seçimlere katılmayacağı herhangi bir program ya da beyanname yayınlamayacağı ve bunun Hüseyin Avni (Ulaş) tarafından da destekleneceği ileri sürülmüştür.⁵⁰ Fakat bu görüşler, Hüseyin Avni (Ulaş) tarafından desteklenmemiştir. Hüseyin Avni (Ulaş), Tevhid-i Efkâr gazetesine yaptığı açıklamada grubun dağılmasının söz konusu olmadığını söylemiş ve II. Grup'a ait olduğunu ileri sürdüğü 27 maddelik bir programın detaylarını açıklamıştır.⁵¹

Yaşanan bu gelişmeler üzerine seçimler konusunda bir değerlendirmede bulunan Tevhid-i Efkâr gazetesini, II. Grup'un dağıldığı yönündeki iddiaların asılsız olduğunu anlaşıldığını ve İstanbul'da bu gruba karşı büyük bir ilgi olduğunu ileri sürmüş ve bu söylemlerini destekleyen II. Grup üyelerinin demeçlerini aktarmıştır.⁵²

Basında ortaya çıkan bu haber ve tartışmalara rağmen II. Grup birlik içerisinde seçimlere katılmamış ve Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in, Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği beyanat haricinde bu doğrultuda bir program ya da beyanname neşretmemiştir.

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, seçimlerin büyük ölçüde sonuçlandığı 31 Temmuz 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr gazetesine yine bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vatanın kurtuluşu amacı için kurulduğunu ve mevcut şubelerinin her iki grubun teşkilatını ihtiva ettiğini, bu nedenle de ayrı bir program ile II. Grup namına bir teşkilat kurmanın gereksiz olduğunu ifade etmiştir.⁵³

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yürüttüğü I. Grup seçim sürecinde ülkenin her köşesinde örgütlenmiş ve ciddi bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Buna karşın II. Grup üyeleri bireysel olarak adaylıklarını ilan etmişler, örgütsüz bir biçimde mücadele etmişler ve belli bölgeler haricinde seçimlerde pek etkili olamamışlardır. Muhalefetin etkili olduğu bölgeler Trabzon, Gümüşhane, Mersin ve Eskişehir vilayetleri olmuş ve bunlar içerisinde II. Grup üyelerinden olup bağımsız olarak adaylığını koyan ve seçimlerde başarılı olan tek aday Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey olmuştur. Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey, yayımlanmamış hatıratında, Gümüşhane seçimlerinin Hükümet'in baskısı altında gerçekleştirildiğini ve güvenlik güçleri ile halk arasında çatışmalar yaşandığını ileri

⁴⁷Tevhid-i Efkâr, 15 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 145.

⁴⁸Tevhid-i Efkâr, 20 Nisan 1923.

⁴⁹Tevhid-i Efkâr, 28 Nisan 1923.

⁵⁰Tevhid-i Efkâr, 28 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 146.

⁵¹Hüseyin Avni(Ulaş) tarafından açıklanan bu program için bk. Tevhid-i Efkâr, 30 Nisan 1923.

⁵²Tevhid-i Efkâr, 3 Mayıs 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 149.

⁵³Tevhid-i Efkâr, 31 Temmuz 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 151.

sürmüştür. Fakat böyle bir baskıyı gösterir somut bir delil olmadığı gibi basında bu konu hakkında herhangi bir haber ya da eleştiri yer almamıştır.⁵⁴

I. Grup'a karşı muhalefetin etkili olduğu Mersin bölgesinde bu muhalefeti Doğruöz gazetesi yürütmüş ve bölge halkını II. Grup'un adaylarını desteklemeye davet etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri, 4 Haziran 1923 tarihinde Mut ve Silifke halkından gelen telgrafları yayımlamışlardır. Bu telgraflarda, Doğruöz gazetesinden “*paçavra*” diye söz edilmiş ve bu gazetenin propagandalarına rağmen halkın I. Grup'u destekleyeceği ifade edilmiştir.⁵⁵

Doğruöz gazetesi, 9 Haziran 1923 tarihli sayısında bu telgraflara cevap vermiş ve telgraflarda imzası bulunanların Doğruöz gazetesinin yazısından haberdar olmadan telgrafi imzaladıklarını ve “*karaktersiz ve haysiyetsiz insanlar*” olduklarını ileri sürmüştür.⁵⁶

Bütün bu gelişmeler II. Grup üyelerinin bağımsız olarak seçim mücadelesine giriştiklerini ancak sadece belli bölgelerde etkili olabildiklerini göstermiştir.

2.3. İşçiler(İttihat ve Terakki)

Seçim sürecinin başlaması ile birlikte, İttihatçıların, İşe eski Nazırı Kara Kemal etrafında birleşerek yeniden faaliyete geçecekleri konusunda haberler çıkmaya başlamıştır.⁵⁷ İşçiler, özellikle Türk siyasetinin merkezi olan ve hala işgal altında bulunan İstanbul seçimlerini kazanarak Mustafa Kemal Paşa'yı saf dışı bırakmak istemişlerdir.⁵⁸

İttihatçılar hakkında ortaya atılan dedikodular üzerine, Tevhid-i Efkâr gazetesi, Kemal (Kara) Bey ile röportaj yapmıştır. Kemal (Kara) Bey, İttihatçıların faaliyeti hakkında kendisine sorulan sorulara net bir cevap vermemiş beyanatta bulunmasının memleket menfaatine aykırı olduğunu dile getirmiştir. Fakat Tevhid-i Efkâr gazetesi, bu açıklamaya rağmen İttihatçıların faaliyette olduklarını söylemiş ve Belediye Meclisi'nin üyelerinin çoğunluğunun bu fırkaya mensup olmasını da delil olarak öne sürmüştür.⁵⁹

Tevhid-i Efkâr gazetesi, 16 Nisan 1923 tarihli bir başka haberde İttihatçıların Perşembe Pazarı'ndaki kulüpte toplantılar düzenlediklerini ve I. Grup'a dâhil olmak için müracaat etme kararı aldıklarını ileri sürmüştür. Bu başvurunun kabul edilmemesi halinde ise yeniden teşkilat kurmak için resmi başvuru yapacaklarını iddia etmiştir.⁶⁰

Tanın gazetesi ise İttihat ve Terakki'nin seçimlere katılacağını ve I. Grup ile işbirliği yapmak doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa ile pazarlık içerisinde olduklarını öne sürmüştür. Ancak Mustafa Kemal Paşa basına yaptığı açıklamada, İttihat Terakki ile işbirliği yapmak konusunda herhangi bir teklif almadığını belirtmiş ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın zaten tarih sahnesinden silindiğini söylemiştir.⁶¹

⁵⁴Demiraslan, *agt.*, s. 151–153.

⁵⁵Hâkimiyet-i Milliye, 4 Haziran 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Haziran 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 153.

⁵⁶Doğruöz, 9 Haziran 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 153.

⁵⁷Goloğlu, “Türkiye Cumhuriyeti...”, s.203.

⁵⁸Zeki Çevik, Milli Mücadele'de “Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na” Geçiş 1918–1923, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), ATAM, Ankara 2002, s. 475.

⁵⁹Tevhid-i Efkâr, 6 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s.156.

⁶⁰Tevhid-i Efkâr, 16 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s.157.

⁶¹Demiraslan,*agt.*, s.159.

İttihatçıların faaliyetleri hakkında çıkan bu dedikodular üzerine I. Grup üyelerinden Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi (Kaplan), seçim sürecinin hemen başında iken bir demeç vermiş ve İttihat ve Terakki'nin silinmiş bir fırka olduğunu, ülkeyi harap ederek kaçan üyelerinin ise ortaya çıkması halinde hesap sorulacağını ifade etmiştir.⁶²

I. Grup üyelerinin ve Hükümet yetkililerinin bu konudaki açıklamaları üzerine İttihatçıların lideri olarak gösterilen Kara Kemal, Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği beyanatta İttihatçıların kesin olarak ortadan çekildiğini açıklamış ve dedikoduların bitmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶³

Buna karşın Tevhid-i Efkâr gazetesi ısrarla İttihatçıların II. Grup ile işbirliği içerisinde faaliyetlerine devam ettikleri yönünde haberler yapmaya devam etmiş, Kemal Bey'in açıklamalarına rağmen, Kemal (Kara) Bey'in yakınındaki İttihatçıların propaganda faaliyetlerine devam ettiklerini ileri sürmüştür. Tevhid-i Efkâr gazetesinin bu yöndeki haberleri Mayıs ayının ilk haftasına kadar devam etmiş fakat bu tarihlerden itibaren İttihatçılar ile ilgili haberler gazete sütunlarından kalkmış seçimlere katılmayacakları yahut katılmayacakları herkesçe kabul edilmiştir. Fakat İstanbul seçimlerinde İttihatçılara ait olduğu ileri sürülen bir aday listesi ikinci seçmenlere verilmiş ve bu liste gazetelerde yayımlanmıştır. Bu aday listesinde Kara Vasıf, Hüseyin Avni (Ulaş), Ahmet Rıza, Lütfi Fikri Beyler ile Ali İhsan(Sabis) ve Nurettin (Sakallı) Paşaların isimleri yer almıştır.⁶⁴

2.4.Amele Grubu

Amele Grubu, siyasi bir teşkilat olmadığı halde 1923 seçimlerinin en çok konuşulan gruplarından biri olmuştur. Tanin gazetesi, seçim sürecinin hemen başında, Amele Birliği'nin I. Grup ile birlikte hareket edeceğini ileri sürmüştü⁶⁵ ve bu durum Birlik Reisi Mehmet Bey tarafından da doğrulanmıştır. Mehmet Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği beyanatta 20–30 bin civarında oya sahip olan Amele Grubu'nun seçimlerde çok etkili bir rol oynayacağını fakat kimsenin siyasi oyunlarına gelmeyeceğini vatanın kurtarılması görevini üzerine alanları destekleyeceğini açıklamıştır.⁶⁶

Buna karşın, basında Amele Grubu'nun esnaf teşkilatları ile birlikte hareket ederek 5–6 mebus çıkartmak istediği yönünde haberler çıkmış ve bu haberleri destekleyen açıklamayı da Esnaf Cemiyetleri Heyeti reislerinden olan Hakkı Bey yapmıştır. Hakkı Bey, esnafın hakkını en iyi esnaf olan mebusların savunacağını söylemiş ve bu nedenle Amele Grubu ile birleşerek 5–6 mebus çıkartmak istediklerini dile getirmiştir. Fakat Amele Birliği Umumi Kâtibi Şakir Rasim Bey, 14 Nisan 1923'te yaptığı açıklamada Esnaf Birlikleri ile birlikte hareket edecekleri konusundaki rivayetlerin doğru olmadığını seçimlerde kayıtsız ve şartsız olarak Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu destekleyeceklerini ifade etmiş, grubun arzu etmesi halinde Amele Birliği içerisinde birilerini aday gösterebileceğini söylemiştir. Böylelikle Amele Birliği hakkında ortaya atılan dedikodular son bulmuştur.⁶⁷

2.5.Müdafaa-i Milliye Grubu

1923 seçimlerinde faaliyetlerinden söz edilen gruplardan biri de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin İstanbul'da varlığını devam ettirdiği ve 1923 seçimlerinde

⁶²Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923;Demiraslan, *agt.*,s.156.

⁶³Tevhid-i Efkâr, 22 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 161.

⁶⁴bk. Tevhid-i Efkâr, 22–30 Nisan 1923.

⁶⁵ Tanin, 11 Nisan 1923; Demiraslan,*agt.*, s. 164.

⁶⁶Tevhid-i Efkâr , 11 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 164.

⁶⁷Demiraslan, *agt.*, s.163-165.

etkili olacağı basın organları tarafından ileri sürülmüştür. Ancak seçim sürecinin hemen başında ortaya atılan bu görüşler dışında faaliyetleri ile ilgili herhangi bir gelişme yaşanmamış ve basın organlarında bu konu ile ilgili bir haber yer almamıştır.⁶⁸

2.6.Bağımsızlar

1923 seçimlerinde bağımsız olarak adaylığını koyan II. Grup üyeleri dışında şahsi birtakım girişimler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in adaylığıdır. Lütfi Fikri Bey, İstanbul'dan adaylığını ilan etmiş ve bu konuda bir seçim beyannamesi yayınlarak İstanbullulara huzur, sükûn ve Başkent olarak İstanbul'un kalmasını vaat etmiştir. Lütfi Fikri Bey'in adaylığını duyuran Tevhid-i Efkâr gazetesi, bu girişimi memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir.⁶⁹

İstanbul'dan bağımsız olarak adaylığını ilan edenlerden bir diğeri de Trabzon eşrafından Hoca Salih Zeki Efendi'dir. Tevhid-i Efkâr gazetesine gönderdiği telgraf vasıtasıyla adaylığını ilan eden Hoca Salih Zeki Efendi, 3 maddelik bir beyanname yayınlamış ve bu beyanname İstanbul'un başkent olarak kalması ve çok eşlilik kanununun kabul edilmesi için mücadele edeceğini ilan etmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesi, Hoca Salih Zeki Efendi'nin adaylığı konusunda "*İstanbul'un tam aradığı mebus*"⁷⁰ yorumunu yapmıştır.

Bağımsız adaylardan bir diğeri de Ali İhsan (Sabis) Paşa'dır. Ali İhsan (Sabis) Paşa, İstanbul İzmir ve Konya'dan adaylığını ilan etmiş ancak başarılı olamamıştır.⁷¹ Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın adaylığı Hâkimiyet-i Milliye gazetesi tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve İzmir'de yapılan olağanüstü mahkeme tarafından suçlu bulunarak ordu komutanlığından azledilen Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın bir köşeye çekilip oturmasının daha doğru olacağı ifade edilmiştir.⁷² Sayıları oldukça fazla olan ve içlerinde gayrimüslim vatandaşların da yer aldığı bağımsız adaylar içerisinde en çok oyu 100 oy ile Nurettin (Sakallı) Paşa almış ve hiçbirisi başarılı olamamıştır.⁷³

2.7.Seçimlerde Gayrimüslimler

1923 seçimlerinde gayrimüslim vatandaşlar da seçimlere iştirak etmişlerdir. Seçim kararının alınmasından sonra gayrimüslim cemaatlerin izleyeceği yol hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Basında yer alan haberlere göre, Ermeni ve Musevi cemaatler, seçimlere iştirak etmek konusunda istekli olmuşlardır. Ayrıca kendi cemaatleri içerisinde mebus adayları çıkartarak, bunları Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları içerisine sokmaya çalıştıkları yönünde haberler çıkmıştır. Nitekim bazı gayrimüslim vatandaşlar Müdafaa-i Hukuk Grubu'na adaylık başvurusunda bulunmuşlar fakat aday gösterilmemişlerdir. Rumların hareket tarzı bir süre netlik kazanmamış olsa da Mayıs sonlarında seçimlere iştirak etme kararı vermişler ve bütün gayrimüslim cemaatler büyük çoğunlukla seçime katılmış ve Müdafaa-i Hukuk adaylarına oy vermişlerdir.⁷⁴

⁶⁸Demiraslan, *agt.*, s. 167.

⁶⁹Demiraslan, *agt.*, s. 167-168. Lütfi Fikri Bey'in seçim beyannamesinin tam ve orijinal metni için bk. Tevhid-i Efkâr, 23 Mayıs 1923; Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1923.

⁷⁰Bk. Demiraslan, *agt.*, s.169.

⁷¹Tunçay, *age.*, s. 56.

⁷²Demiraslan, *agt.*, s.169-170.

⁷³Bu adayların isimleri ve aldıkları oy sayıları için bk. Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

⁷⁴Bk. Demiraslan, *agt.*, s. 171-174.

3.Basının Gruplar ve Adaylara Karşı Yaklaşımı

1923 Seçimleri, Yeni Türk Devleti'nin rejim tartışmalarının hala devam ettiği, Hilafet makamının geleceğinin belirsizliğini koruduğu, Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmalarının devam ettiği hassas bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu hassas dönemde ülkeyi geleceğe hazırlamak isteyen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adına yayımladığı Dokuz Umde olarak bilinen seçim beyannamesinin 1 ve 2. Maddelerinde milli egemenlik ilkesini temel prensip olarak işaret etmiştir. Bunun yanı sıra Hâkimiyet-i Milliye gazetesi vasıtasıyla milli egemenlik düşüncesinin⁷⁵ halka izah edilmesi ve yeni rejimin fikri altyapısının oluşturulması için çalışılmıştır.⁷⁶

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Dokuz Umde'nin izah edilmesinde ve milli egemenlik düşüncesinin halka benimsetilmesi konusunda önemli bir görev üstlenmiştir. Gazete, 11 Nisan 1923 tarihinde Dokuz Umde hakkında yayımlanan yazıda milli egemenlik düşüncesinin tartışmasız olduğunu ve Yeni Türk Devleti'nin bu esas doğrultusunda şekilleneceğini ifade etmiştir.⁷⁷

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 12 Nisan 1923 tarihli sayısında Vatan gazetesinde yayınlanan Ahmet Emin (Yalman) 'in yazısını sütunlarına taşımıştır. Ahmet Emin (Yalman), bu yazısında, seçim döneminde ortaya müspet bir program koyan tek grubun Mustafa Kemal Paşa'nın grubu olduğunu söylemiştir. Devamında, Milli Mücadele'yi başarıyla tamamlayan Mustafa Kemal Paşa'nın yeni devrede de başarılı olacağını ve Türk milletine rehberlik edeceğini belirterek O'nun tarafını tutmanın her Türk vatandaşının vazifesi olduğunu dile getirmiştir.⁷⁸ Gazetenin aynı sayısında Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) 'nin İkdam ve Vatan gazetelerinde yayımlanan yazısından da bölümler aktarılmıştır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), bu yazısında, vatanı kurtaran Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı I. Grup'tan başkalarına meyledenlerin yanılığa düşeceklerini ifade etmiştir.⁷⁹

Seçimlerde adı geçen diğer gruplar ile ilgili basında birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar henüz seçim kararı alınmadan başlamıştır. II. Grup üyelerinden Hoca Şükrü (Çelikalay) Efendi'nin yayınladığı "*Hâkimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiye*"⁸⁰ adlı risale, Akşam ve Tan gazeteleri arasında bir tartışma yaşanmasına neden olmuştur. Akşam gazetesi yazarı Falih Rıfki (Atay), bu risalenin "*irtica propagandası*" olduğunu öne sürmüş, II. Grup'un yayın organı olan Tan gazetesinin bu konuda sessiz

⁷⁵ Bu düşüncenin ilk ortaya çıkışı konusunda Bk. Serdar Sakin, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele Döneminde Demokrasi Anlayışı ve Uygulamaları", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 2004, S. 16, s. 229-245.

⁷⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin milli egemenlik fikrini geliştirmek doğrultusunda yaptığı yayınlar için bk. Mustafa Müjdecî, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Cumhuriyet Fikri, Oluşumu Gelişimi (1920-1924), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

⁷⁷ Demiraslan, *agt.*, 112-117.

⁷⁸ Hâkimiyet-i Milliye 12 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 176.

⁷⁹ Hâkimiyet-i Milliye 12 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 176-177.

⁸⁰ Bu risale hakkında bilgi için bk. Atatürk, *age.*, 468; Arar, *age.*, s. 52-53; Demirel, *age.*, s.503-505.

kalmasını eleştirmiş, II. Grup'u ve Tan gazetesini irticacılıkla suçlamıştır.⁸¹ Tan gazetesi, Falih Rıfkı (Atay)'ya cevap vermiş, II. Grup'un gerçek milli egemenlik taraftarlarından oluştuğunu ileri sürmüştü ve II. Grup'un bu tür suçlamalara cevap vermeye ihtiyacı olmadığı belirtilmiştir.⁸² II. Grup üyeleri de zaman zaman kendileri hakkında ortaya atılan bu görüşlere cevap vermişler ve bu konuda basın organlarına açıklamalar yapmışlardır. Bu beyanatlarda II. Grup'un milli egemenlik fikrinin gerçek taraftarı olduğunu ve Meclis müzakerelerinin incelendiği zaman bunun açık bir şekilde görüleceğini ileri sürmüşlerdir.⁸³

Akşam ve Tan gazeteleri arasında bir süre daha devam eden bu tartışma seçim kararının alınmasından sonra diğer basın organlarına da yansımış ve gruplar hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. İleri gazetesinde, 6 Nisan 1923 tarihinde Suphi Nuri (İleri)'ye ait "*Halk Fırkası II. Grup ve İttihatçılık*" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Suphi Nuri (İleri), bu makalesinde, II. Grup'un Mustafa Kemal Paşa'ya karşı şahsi sebeplerden ortaya çıkan "*amaçsız*", "*programsız*" ve "*prensipsiz*" bir fırka olarak kurulduğunu fakat zamanla Saltanat ve Hilafetin devamını amaç edinerek kendi düşmanları olan İttihatçılarla işbirliği içerisine girdiğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra en doğru anlayışın Halk Fırkası'nın anlayışı olduğunu söyleyerek herkesi Halk Fırkası'na oy vermeye davet etmiştir.⁸⁴ İkdam gazetesinde yayımlanan yazısında Yakup Kadri, II. Grup'un tamamının olmasa da içlerinde Saltanat taraftarlarının var olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁵ Vatan gazetesi yazarı Ahmet Şükrü (Esmer) ise II. Grup'un milli egemenlik taraftarı gibi görüldüğünü fakat gizliden Saltanat taraftarlığı yaptığını ileri sürmüştür.⁸⁶ 8 Nisan 1923 tarihli Vatan gazetesi, I. Grup ve II. Grup arasındaki en büyük farkın milli egemenlik fikri konusundaki yaklaşım olduğunu ve II. Grup'un şahsi egemenlik ile milli egemenliğin aynı anda uygulanabileceğini düşündüğünü ileri sürmüştür.⁸⁷

Basında ortaya çıkan bu görüşler, Tevhid-i Efkâr gazetesi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Gazetenin başyazarı Velid Ebuzyiya, Suphi Nuri (İleri)'ye cevap olarak "*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*" başlığı altında bir makale yazmıştır. Velid Ebuzyiya, bu yazısında, Suphi Nuri (İleri)'nin gereksiz yere milli egemenlik tartışması başlatan kardeşi Celal Nuri (İleri)'nin yolunda gittiğini ve Milli Mücadele'nin tamamlanmamış olduğu hassas dönemde ülkede ayrılık çıkarmanın ve halkı kime rey vereceği konusunda yönlendirmesinin yanlış olduğunu söylemiştir. Devamında da vatanın kurtuluşunun her türlü grup, fırka ve şahıstan daha önemli olduğunu ifade etmiş ve II. Grup üyelerinin de milli egemenlik taraftarı olduklarını ileri sürmüştür. Velid Ebuzyiya, Halk Fırkası'nın programından da bahsetmiştir. Suphi Nuri (İleri) Bey'in yazısında, Halk Fırkası'nın programının kısmen şekillendiğini söylediğini belirtmiş ve bunu "*İnak-ı Hak*" (Allah'ın söyletmesi) olarak değerlendirmiştir. Halk Fırkası'nın programının henüz tam olarak şekillenemediğini söyleyerek, Suphi Nuri (İleri) ile Celal Nuri (İleri)'nin bu yarım program adına halkı "*tehdit*" "*itmam*" ve "*tekfir*" etmeye hakkı olmadığını ifade etmiştir.

⁸¹ Akşam, 26 Ocak 1923.

⁸² Tan, 28 Ocak 1923. Akşam ve Tan gazeteleri arasındaki bu tartışma için bk. Demirel, *age.*, s.533-546.

⁸³ Demiraslan, *agt.*, s. 122-124.

⁸⁴ Suphi Nuri, "*Halk Fırkası- İkinci Grup - İttihatçılık*", İleri, 6 Nisan 1923.

⁸⁵ İkdam, 6 Nisan 1923.

⁸⁶ Vatan, 6 Nisan 1923.

⁸⁷ Vatan, 8 Nisan 1923; Demirel, *age.*, s. 550.

Seçimlerde ise en mühim esasların milli egemenlik ve Misak-ı Milli esasları olduğunu ifade eden Velid Ebuuzziya, bu iki esasa en sadık grubun halkın temayülüne mazhar olacağını söylemiştir.⁸⁸

Velid Ebuuzziya'nın bu yazısında özellikle belirttiği milli egemenlik ve Misak-ı Milli esasları II. Grup'un Meclis'te en çok üzerinde durduğu ve Meclis'te yaşanan gruplaşmanın temel sebebi olarak ileri sürdükleri konulardır. II. Grup üyelerinin Hükümet'i en çok eleştirdikleri noktalar Misak-ı Milli esaslarından taviz verilmesi ve Meclis'in yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya ya da Hükümet yetkililerine Meclis'in izni dışında devredilmesinin, kişisel bir egemenliğe yol açacağı düşünceleridir.⁸⁹

Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri tarafından kaleme alınmış bir başka yazıda da, gerçek milli egemenlik taraftarı olarak sadece I. Grup'un gösterilmesi eleştirilmiş ve II. Grup'un da Hâkimiyet-i Milliye taraftarı olduğu ileri sürülmüştür. Lütfi Fikri Bey, gruplar arasındaki ayrılık sebebinin Hâkimiyet-i Milliye düşüncesinden kaynaklanmadığını kuvvetler birliği ya da ayrılığı konusundaki farklı yaklaşımdan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Milli egemenliğin gerçekleşmesi için kuvvetler ayrılığının gerekli olduğunu belirten Lütfi Fikri Bey, saltanat taraftarlığının, milli egemenliğe aykırı bir durum teşkil etmediğini, saltanat ile milli egemenliğin aynı anda var olabileceğini ileri sürmüş, dolayısıyla Saltanata karşı olmadığını ortaya koymuştur.⁹⁰

Velid Ebuuzziya, Tevhid-i Efkâr gazetesinde 9 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan "*Sulh İşi Ne Oluyor*" başlıklı makalesinde, seçim döneminde sulh meselesinin unutulduğu yönünde eleştiriler yapmıştır. Yazısında "*Bari intihabata bu kadar inhimak (düşkünlük) gösterdiğimizize göre İntihab gayemizi, sulh meselesi teşkil etmiş olsaydı. Yani ancak Misak-ı Millimiz dairesinde sulh yapmayı istihdaf eden kimseleri intihab etmeyi düşünse idik. Yine bir dereceye kadar müteselli olurduk*" şeklindeki ifadelerle Misak-ı Milliye sadık olan grupları desteklemesinin teselli verici olacağını söylemiştir. Devamında ise milli gayeler doğrultusunda yayın yapan gazetecilerin çok az olduğunu ifade etmiştir.⁹¹

Tevhid-i Efkâr'ın yayımlarında sıklıkla I. Grup'un karşısında yer alan grup ve adayların faaliyetleri ve başarıları dile getirilmiş, basında I. Grup lehine çıkan yazıları eleştirilmiştir. Gazete, 4 Nisan 1923 tarihli sayısında seçime katılacak gruplar hakkında bir değerlendirmede bulunurken, I. Grup'un yanı sıra, II. Grup'un, Müdafaa-i Milliye Grubu'nun ve İttihatçı adayların da başarılı olacağını ifade etmiştir.⁹² Diğer taraftan, II. Grup'un ve İttihatçıların milli egemenlik taraftarı oldukları yönünde, Saltanatın varlığının milli egemenliğe aykırı bir durum teşkil etmediği yönünde yazılara yer vermiştir.

Tevhid-i Efkâr'ın II. Grup'a olan yakınlığını gösteren bir başka olay 29 Mayıs 1923'te Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in Gümüşhane'den mebus adayı gösterileceği yönünde yaptığı haber sonrasındaki tepkilerdir.⁹³ Bu haber üzerine Gümüşhane Belediye Reisi Osman Bey, bu haberin doğru olmadığını belirtmiş ve "*nefretle tekzip ediyoruz*" şeklinde bir telgraf çekmiştir. Gazete bu telgrafi sert bir şekilde eleştirmiş, Hüseyin Avni (Ulaş)Bey'in bir vatan evladı, Milli Mücadele'ye hizmet etmiş namuslu bir mebus

⁸⁸Velid Ebuuzziya, "*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*", Tevhid-i Efkâr, 7 Nisan 1923.

⁸⁹Demiraslan, *agt.*, s.182.

⁹⁰Demiraslan, *agt.*, s.120-122.

⁹¹Velid Ebuuzziya, "*Sulh İşi Ne Oluyor*" Tevhid-i Efkâr, 9 Nisan 1923.

⁹²Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

⁹³Tevhid-i Efkâr, 29 Mayıs 1923.

olduğunu ileri sürmüş ve onun adaylığının nefret uyandıracak bir şey olmadığını ifade etmiştir.⁹⁴

Çoğunlukla II. Grup'un faaliyetlerinden söz eden Tevhid-i Efkâr, İttihatçıların faaliyetleri hakkında da haber ve yorumlara yer vermiştir. Velid Ebuzziya, "*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*" başlıklı makalesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli bir faaliyet içerisinde olduğunu ancak Kemal (Kara) Bey'in ortamın müsait olmaması nedeniyle faaliyetlerini inkâr ettiğini fakat İttihatçıların diğer grupların tecrübesizliğinden faydalanarak bu gizli politikalarını başarıyla sonuçlandıracağını ifade etmiştir.⁹⁵ Tevhid-i Efkâr'ın, 8 Nisan 1923 tarihli sayısında da İttihatçıların yeniden bir araya gelerek faaliyete geçtikleri ileri sürülmüş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün toplumu kapsadığını ve bu yapının İttihatçılar tarafından değerlendirildiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan, İstanbul Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın büyük çoğunlukla İttihatçı üyelerden teşekkül ettiğini ve İttihatçıların, teşkilatın tamamına hâkim olmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.⁹⁶

İleri gazetesindeki yazısında Suphi Nuri (İleri) de İttihatçılar hakkında birtakım iddialarda bulunmuştur. Suphi Nuri (İleri), İttihatçıların, İstanbul'da bir takım entrikalar çevirmeye çalıştığını, grup olarak başarılı olamayacaklarını anladıkları için I. Grup içerisine sızmaya çalıştıklarını ve II. Grup ile işbirliği içerisinde Saltanat ve Hilafeti kuvvetlendirmek istediklerini ifade etmiştir.⁹⁷

İttihatçılar hakkında ileri sürülen bu görüşlere Tanin gazetesinin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) cevap vermiştir. Ancak Hüseyin Cahit (Yalçın) 'in yazıları İttihat ve Terakki propagandası olarak değerlendirilmiş, İttihatçılıkla suçlanmasına neden olmuştur.⁹⁸

Bu yaklaşımlara karşı Hüseyin Cahit (Yalçın), 7 Nisan 1923 tarihli Tanin gazetesinde yayımlanan "*Zihniyet Değişecek mi*" başlıklı makalesinde, seçimlerde ismi geçen bütün grupların "*aynı çamurdan*" geldiğini ve söz konusu gruplar arasında bir zihniyet farkı olup olmadığını anlaşılmadığını ifade etmiştir.⁹⁹

Hüseyin Cahit (Yalçın), daha sonra yazdığı bazı yazılarla adeta İttihatçı taraftarlığına devam etmiştir. Bu yazıların birinde; Türkiye'de millî egemenlik anlayışını 1908 İnkılâbı'yla İttihat ve Terakki'nin tesis ettiğini hatırlatmış, I. Grup ile İttihatçılar arasında bu noktada hiçbir fark olmadığını söylemiş ve vatanperver insanlar olan İttihatçıların iktidar hırsında olmadıklarını, I. Grup ile işbirliği yapmak için Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ettiklerini ileri sürmüştür. Diğer taraftan, İttihatçıların varlığının inkâr edilmesini ve basında İttihatçıların gizli bir faaliyet içerisinde oldukları yönünde haberler çıkmasını eleştirmiş, özgür bir ülkede bir siyasi partinin gizli bir faaliyetinin düşünülemeyeceğini ileri sürerek İttihat ve Terakki'nin gizliliğe ihtiyacı olmadığını siyaset yapma hakkı olduğunu savunmuştur.¹⁰⁰

Hüseyin Cahit (Yalçın), 16 Nisan 1923 tarihli "*Bir bardak Suda Fırtına*" başlıklı makalesinde İttihatçıların faaliyetlerinin engellenmeye çalışılmaması gerektiğini, söz

⁹⁴ Tevhid-i Efkâr, 4 Haziran 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 150.

⁹⁵ Velid Ebuzziya, "*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*", Tevhid-i Efkâr, 7 Nisan 1923.

⁹⁶ Tevhid-i Efkâr, 8 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s.183.

⁹⁷ Suphi Nuri, "*Halk Fırkası- İkinci Grup - İttihatçılık*", İleri, 6 Nisan 1923.

⁹⁸ Tanin, 5 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 186.

⁹⁹ Hüseyin Cahit, "*Zihniyet Değişecek mi*", Tanin, 7 Nisan 1923.

¹⁰⁰ Tanin, 14 Nisan 1923.

konusu faaliyetlerin hür Türk vatandaşlarının faaliyetleri olduğunu hasmane ve bölücü amaçlar taşımayan bu insanların I. Grup ile birleşme gayretlerinin kabahat olarak görülemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca halifelik konusundaki düşüncelerinin çarpıtıldığını ve kendisinin haksız yere Saltanat taraftarlığı ile suçlandığını ifade etmiştir.¹⁰¹ 18 Nisan tarihinde yayımlanan makalesinde ise henüz Türkiye’de tam manasıyla hayata geçirilmiş bir fırka bulunmadığını, milli egemenliğin ve yeniliğin temsilcisi olarak I. Grup’un faaliyet gösterdiğini söylemiş ve I. Grup’un umdelerinin herkesçe kabul görece mahiyette olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan seçimlerde milli egemenliğe taraftar insanların Meclis’e girmesinin sağlanması gerektiğini, karşıt olanların da engellenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak ülkede az sayıda bulunduğunu söylediği milli egemenlik taraftarlarının I. Grup’a mensup olmadıkları için Meclis’ten uzak tutulmak istenmesinin yanlış olduğunu ifade ederek, İttihatçıların seçim faaliyetlerine katılmalarının engellenmesini eleştirmiştir. Kendisi için bir şey istemediğini belirten Hüseyin Cahit(Yalçın), vatansever bazı insanları Meclis’te görmek istediğini söylemiş, I. Grup’un mebus adaylarını belirlerken titiz davranması ve gerçek milli egemenlik taraftarlarını tercih etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰²

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Hüseyin Cahit(Yalçın)’in iddiaları üzerine, 15 Nisan 1923 tarihinde İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuk’un karşılaştırıldığı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)’nin “*Yeni İntihabata Dair*” başlıklı makalesini yayımlamıştır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), bu makalesinde, İttihat Terakki’nin silah ve sopa zoruyla milletten vergi toplar gibi zorla oy topladığını ifade etmiş ve Müdafaa-i Hukuk’un böyle şeylerden nefret ettiğini söylemiştir. Devamında ise iki grubun hangisinin kuvvetli olduğunun sorulmasından ziyade halkın dostunun, dert ortağının kim olduğunun sorulması lazım geldiğini ifade etmiştir.¹⁰³ Gazete, 19 Nisan 1923 tarihli sayısında da Hüseyin Cahit (Yalçın)’in yazılarının tamamıyla menfi bir zihniyetin ürünü olduğu ve İttihatçıların gizli faaliyetlerinden vazgeçmeleri gerektiği yönünde ifadelere yer vermiştir.¹⁰⁴

Diğer taraftan, Hüseyin Cahit (Yalçın) ’in, İttihatçılarla Mustafa Kemal Paşa arasında pazarlıklar yapıldığı şeklindeki iddiası Mustafa Kemal Paşa tarafından tekzip edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, böyle bir teklif almadığını söylemiş, ayrıca İttihat Terakki adına kimsenin söz söylemeye salahiyetinin olmadığını ve İttihat Terakki’nin tarihe karşıt olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

İttihatçıların seçime katılmayacaklarının kesinleşmesinden sonra Hüseyin Cahit (Yalçın), İttihat ve Terakki ile ilgili iddialarına son vermiş, seçimler ve memlekette kurulacak yeni düzen ile ilgili birtakım beklentilerini ve eleştirilerini dile getirmiştir. Ülkede oturmuş bir sistem olmadığını ve yönetim organlarının anarşi içerisinde bulunduğunu ifade eden Hüseyin Cahit (Yalçın), asıl kurtarıcı Meclis’in ülkede kanuni nizamı sağlayacak Meclis olacağını ifade etmiştir. Seçim sonuçlarının ortaya çıkması ile birlikte ikinci seçmenlerin tenkit edilebilecek ölçüde uysal davrandıklarını ileri sürmüş ve

¹⁰¹ Hüseyin Cahit, “*Bir Bardak Suda Fırtına*” Tanin, 16 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 191-192.

¹⁰² Hüseyin Cahit “*Nasıl Bir Meclis Olmalı*” Tanin, 18 Nisan 1923.

¹⁰³ Yakup Kadri, “*Yeni İntihabata Dair*”, Hâkimiyet-i Milliye, 15 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s.189.

¹⁰⁴ Hâkimiyet-i Milliye , 19 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 190.

¹⁰⁵ Tevhid-i Efkâr , 15 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 159.

açıkça söylemese de hemen hemen bütün bölgelerde I. Grup'un seçimi kazanmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.¹⁰⁶

Seçim kararının alınmasıyla basında gruplar hakkında ortaya çıkan tartışmalar mayıs ayının ortalarına kadar devam etmiştir. Bu tarihlerden itibaren II. Grup'un ve İttihatçıların seçimlere katılmayacakları kesinleşmiş ve grup halinde seçime katılacak tek partinin I. Grup olduğunun anlaşılması üzerine tartışmalar sona ermiş ve gazeteler seçimler ile ilgili gelişmeleri aktarmaya devam etmişlerdir.¹⁰⁷

Basın organlarına yansıyan tartışmalar, çoğunlukla milli egemenlik fikri çerçevesinde yaşanmış, II. Grup, İttihatçılar ve bazı basın organları milli egemenliğe karşı olmakla suçlanmışlardır. Ancak tartışmaların merkezinde yer alan bütün gruplar ve gazeteler milli egemenliğe taraftar oldukları yönünde açıklamalar yapmışlardır. Kabul edilen ayrılık noktası ise I. Grup'un uyguladığı kuvvetler birliği düşüncesinin bazı II. Grup üyeleri ve basın organları tarafından doğru bir uygulama olarak görülmemesi olmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, milli egemenliğin gerçekleştirilebilmesi için güçler birliği uygulamasının gerekli olduğunu ileri sürerken Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri güçler ayrılığı uygulamasının gerekliliğini savunmuşlardır. Ancak Tevhid-i Efkâr, Saltanatın, milli egemenlik düşüncesinin hayata geçirilmesine engel teşkil etmeyeceğini savunmuştur. Tartışmaların odağında yer alan grup ve gazetelerin kendileri hakkında ileri sürülen ithamları reddetmeleri ve Saltanat taraftarlığı ile suçlanan İttihatçılar ile II. Grup'un seçimlere katılmama kararı almaları üzerine gruplar ve milli egemenlik fikri etrafındaki tartışmalar sona ermiştir. Bu tartışmaların bitmesinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişikliğin de etkili olduğu düşünülebilir.¹⁰⁸ Zira bu değişiklikle, saltanatın kaldırılması konusundaki 1 Kasım 1922 tarihli kanun aleyhinde yapılacak sözlü yazılı ve fiili eylemler, vatan hainliği olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁹

Demirel, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan bu değişikliğin, muhalefeti, vatan hainliği suçlaması ile karşı karşıya bıraktığını ve faaliyetlerini sınırlandırdığını ileri sürmüştür.¹¹⁰

Tunçay da 1923 seçimlerini muhalefetin saf dışı bırakıldığı güdümlü seçimler olarak değerlendirmiştir.¹¹¹

4. Seçim Sonuçları ve Basının Yaklaşımı

1 Nisan 1923 tarihinde başlayan seçim süreci 15 Ağustos 1923 tarihinde tamamlanmıştır. Seçimlerin ilk olarak tamamlanıp mebusların ilan edildiği liva Biga olmuş, 6 Haziran 1923 tarihinde Biga mebusları ilan edilmiştir. Ülkede seçimlerin en son tamamlandığı yer ise Trabzon olmuş, Trabzon mebusları 15 Ağustos 1923 tarihinde ilan edilmiştir. İstanbul seçimleri ise 27 Haziran 1923 tarihinde tamamlanmıştır. Basın

¹⁰⁶ Tanin, 26 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 192-193.

¹⁰⁷ Demiraslan, *agt.*, s. 194.

¹⁰⁸ Demiraslan, *agt.*, s.127-128.

¹⁰⁹ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 29, s.183-187.

¹¹⁰ Demirel, *age.*,s. 530.

¹¹¹ Tunçay, *age.*,s. 55-56.

organları daha çok İstanbul seçimleri üzerinde durmuşlar, diğer bölgelerden sadece aday ilanları ve seçim sonuçları gibi önemli gelişmeleri aktarmışlardır.¹¹²

Seçim sonuçları üzerine basın organlarında çeşitli değerlendirmeler yer almıştır. Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923 tarihli sayısında yapılan değerlendirmede yine Lozan görüşmelerini gündeme getirmiş ve yeni Meclis'in, I. Meclis kadar kıymetli bir Meclis olmayacağını, ancak Lozan konusunda vereceği kati kararın Avrupa devletleri nezdinde etkili olacağını ifade etmiştir.¹¹³ Gazete, 3 Temmuz 1923 tarihinde yayımlanan Velid Ebuzziya imzalı başka bir makalede ise muhalefetten yoksun olarak oluşturulmuş Meclis'in bu yapısı eleştirilmiştir. Velid Ebuzziya sadece tek bir fırkaya mensup üyelerden oluşan meclislerin denetimsiz olacağını, bu durumun ülkede karmaşalara sebebiyet vereceğini ileri sürmüş ve İttihat ve Terakki'nin ülkeye tek başına hâkim olduğu dönemleri bu konuya örnek göstermiştir.¹¹⁴

Seçim sonuçları üzerine değerlendirme yapan Tanin gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili övgülere devam etmiştir. Gazete, 23 Temmuz 1923 tarihinde yayımlanan Hüseyin Cahit (Yalçın) imzalı "10 Temmuz" başlıklı makalede, Milli Mücadele'nin 1908 İnkılâbı'nın devamı ve tamamlayıcısı olduğunu ve bazı şahısların her iki hareketin içerisinde yer aldıkları için şanslı olduklarını ileri sürmüştür. Devamında, 1908 İnkılâbı'nı gerçekleştirenlerin ve o hareketin takipçisi olanların haklarında ne söylenirse söylesin büyük bir şeref sahibi olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁵

Hüseyin Cahit (Yalçın), 29 Temmuz 1923 tarihinde Tanin'de yayımlanan "Yeni Mecliste" başlıklı makalesinde ise I. Meclis ile yeni kurulan Meclis'i karşılaştırmıştır. Yazısında, I. Meclis'in vatan müdafaası amacıyla toplanmış herhangi bir teşkilata bağlı olmayan farklı kanaatlerden insanlardan oluştuğunu ve siyasetsiz bir Meclis olduğunu, II. Meclis'in ise tamamen I. Müdafa-i Hukuk Grubu üyelerinden oluşan kanaati belli bütünlük içerisinde bir Meclis olduğunu söylemiştir. Devamında ise Meclis'in toplanması ile birlikte yapılacak ilk işin Hükümet'i oluşturacak vekillerin seçimi olacağı ve bu seçimin ne surette yapılacağını ve yapılacak icraatların sorumluluğunun bütün Hükümet üyeleri tarafından paylaşılıp paylaşılmayacağını merak konusu olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶

Seçimler sonucunda 287 milletvekili Meclis'e taşınmış ve muhalif milletvekillerinin tamamı Meclis dışında bırakılmışlardır. Ancak seçilen milletvekillerinin mensup olduğu gruplar ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Goloğlu, Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey ile Eskişehir Mebusu Emin(Sazak) Bey'in muhaliflerden Meclis'e girmeyi başaran milletvekilleri olarak göstermiş ve Emin (Sazak) Bey'in sonradan Halk Fırkası'na katılmasıyla muhalif olarak sadece Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in Meclis'te bulunduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷

¹¹² 1923 Milletvekili seçimleri sürecinde İstanbul'da ve Anadolu'da yaşanan gelişmeleri ayrıntılı olarak aktaran gazete haberleri için bk. Demiraslan, *agt.*, s. 204–240.

¹¹³ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 197.

¹¹⁴ Velid Ebuzziya, "İttihat ve Vaziyet-i Hariciye", Tevhid-i Efkâr, 3 Temmuz 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 198.

¹¹⁵ Hüseyin Cahit "10 Temmuz", Tanin, 23 Temmuz 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 199.

¹¹⁶ Hüseyin Cahit, "Yeni Meclis'te", Tanin, 29 Temmuz 1923.

¹¹⁷ Goloğlu, "Türkiye Cumhuriyeti...", s. 225.

Aydemir ise seçim sonrasında II. Gruptan tek bir adayın bile seçimi kazanmadığını ve II. Grup'un fiilen silinmiş bir fırka haline geldiğini ileri sürmüştür.¹¹⁸

Velidedeoğlu, birkaç istisna dışında bütün mebuslukları Halk Fırkası'nın kazandığını söylemiş ve adayların halkın seçiminden ziyade onayına sunulduğunu ifade ederek muhalefetin etkisizliğini dile getirmiştir.¹¹⁹

Tunçay, Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu), Eskişehir Mebusu Emin (Sazak), Amasya Mebusu Ali Rıza (Özdarende) Efendi, Biga Mebusu Mehmet (Dinç) ve Kırşehir Mebusu Ali Rıza (Benli) 'nın II. Grup adayları olarak seçimi kazandıklarını ileri sürmüştür.¹²⁰

Demirel ise 1923 seçimlerinin son derece güdümlü seçimler olduğunu ve bu nedenle muhalefetin başarılı olmasının beklenemeyeceğini ileri sürerek Tunçay'ın işaret ettiği Ali Rıza, Mehmet ve Rıza Beylerin II. Grup üyesi olmadıklarını ifade etmiştir.¹²¹ II. Grup üyelerinden Hüseyin Avni Bey, 30 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr'da yayımlanan demecinde, kendisinin istifa etmesinden önceki dönemde II. Grup'a mensup olan milletvekillerinin isimlerini vermiştir. Bu listede Kırşehir Mebusu Ali Rıza Bey (Benli)'in ismi de yer almıştır. Fakat Tevhid-i Efkâr, 21 Haziran 1923 tarihli sayısında Kırşehir mebus adaylarını ilan etmiş ve Rıza Bey (Benli)'i, I. Grup'un adayları arasında göstermiştir.¹²²

Bütün bu görüşlerden hareketle, 1923 seçimlerinde bağımsız olarak seçimi kazandığı kesin olarak söylenebilecek tek aday Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey olmuştur. Güneş, II. Grubun bu başarısızlığının en önemli nedeninin, Mustafa Kemal Paşa gibi sürükleyici bir lider bulamamaları olduğunu ileri sürmüştür.¹²³

II. TBMM, seçimlerin tamamlanmasıyla 11 Ağustos 1923 tarihinde en yaşlı üye olan Abdurrahman Şeref Bey'in başkanlığında toplanmış ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa geçici başkan olarak seçilmiştir.¹²⁴ 12 Ağustos'ta milletvekillerinin mazbataları tasdik edilmiş,¹²⁵ 13 Ağustos 1923 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda ise Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.¹²⁶ 14 Ağustos'ta da Heyet-i Vekile üyelerinin seçimi gerçekleştirilmiştir.¹²⁷

Seçimlerin tamamlanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmalarını hızlandırmış ve 13 Ağustos 1923 tarihinde Halk Fırkası Nizamnamesi

¹¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal 1922–1938, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.89–90.

¹¹⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu, Çağdaş Yay., İstanbul 1990, s.246. Aktaran: Demirel, *age.*, s.575.

¹²⁰ Tunçay, *age.*, s. 55.

¹²¹ Demirel, *age.*, s.584.

¹²² Hüseyin Avni Bey'in Tevhid-i Efkâr Gazetesine verdiği II. Grup üyelerini gösteren liste için bk. Tevhid-i Efkâr, 30 Nisan 1923; Demiraslan, *agt.*, s. 196.

¹²³ Güneş, "II. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Programı...", s.118.

¹²⁴ bk.TBMM ZC, Birinci Devre, C. 1, s.1–9; Tanin, 12 Ağustos 1923.

¹²⁵ bk.TBMM ZC, Birinci Devre, C. 1 s.14–29; Tanin, 13 Ağustos 1923.

¹²⁶ bk. TBMM ZC, Birinci Devre, C. 1, s.36–43; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1923.

¹²⁷ bk.TBMM ZC, Birinci Devre, C. 1, s.60–62; Tanin, 15 Ağustos 1923.

kabul edilmiştir.¹²⁸ 23 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası'nın kuruluşu Dâhiliye Vekâleti tarafından tescil edilmiş ve Halk Fırkası resmi olarak kurulmuştur.¹²⁹

I. Meclis'in seçim kararı almasında büyük rol oynayan Lozan görüşmeleri ise seçim faaliyetlerinin devam ettiği dönemde tamamlanmış ve II. TBMM tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmıştır.¹³⁰

SONUÇ

I. TBMM'de, milli mücadele sonrasında ortaya çıkan ayrılıklar Meclis çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa Meclis'e yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla I. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın gruba almadığı milletvekilleri II. Müdafaa-i Hukuk Grubu adında bir başka grup kurmuşlar ve I. Grup'un politikalarına karşı muhalefete geçmişlerdir. II. Grup muhalefeti Lozan Barış görüşmeleri ile ilgili Meclis müzakerelerinde iyice sertleşmiştir. Meclis tartışmalar içerisinde geçen toplantılarına devam ederken, II. Grup üyelerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü (Doruker) Bey'in öldürülmesi ve bu cinayetin II. Grup tarafından siyasi bir cinayet olarak değerlendirilmesi, Meclis'teki ortamı iyice gerginleştirmiştir. İki grup arasındaki bu çekişmenin Meclis'i görevini yapamaz duruma getirdiği ve Hükümet'in Lozan'da kabul edeceği barış esaslarını, Meclis'e kabul ettiremeyeceği konusunda kaygılarının ortaya çıkması Meclis'in yenilenmesi kararı ile sonuçlanmıştır. Meclis'in iş göremez durumu herkesçe kabul edildiğinden her iki grup da seçim önerisini desteklemişler ve 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı çıkmıştır.

Alınan seçim kararı, basında genellikle olumlu karşılanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye ve Tanin gazeteleri kararın yerinde alınmış bir karar olduğunu ve Meclis'in ve milletin birlik- beraberliğini gösterdiğini ifade etmişlerdir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ayrıca Meclis'in millettten aldığı yetkiyi kendi rızası ile tekrar millete iade ettiğini söyleyerek, bu gelişmeyi, milli egemenliğin gerçek anlamda tezahür ettiğinin göstergesi olarak değerlendirmiştir. Ancak Tanin, Lozan görüşmelerinin devam ediyor olması nedeniyle bu kararın müttefik devletler tarafından Türk toplumundaki ayrılıkları gösteren bir durum olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.

Seçim kararını eleştiren gazetelerin başında ise II. Grup'a yakınlığı ile bilinen Tevhid-i Efkâr Gazetesi ile II. Grup'un yayın organı olan Tan gazetesi gelmiştir.

Tevhid-i Efkâr, Lozan görüşmelerinin devam ettiği dönemde alınan seçim kararını bir intihar olarak yorumlamış, kararı alan milletvekillerini eleştirmiş ve barış görüşmelerinin I. Meclis tarafından tamamlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan Hâkimiyet-i Milliye ve Tanin gazetelerinin aksini ileri sürerek, bu kararın Meclis'teki birliğin değil, ayrılığın ve rekabetin göstergesi ve sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Tan gazetesi de seçim kararını eleştirmiş ve milletin üzüntü duyması gereken bir gelişme olduğunu ifade etmiştir. II. Grup üyeleri seçim kararını desteklerken grubun yayın organı olan Tan'ın bu kararı ve kararı alan milletvekillerini eleştirmesi grup içerisinde

¹²⁸ Aydemir, *age.*,s.90-91; Tanin, 15 Ağustos 1923.

¹²⁹ Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu 1923-1924*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.45.

¹³⁰TBMM ZC, İkinci Devre, C. I, s. 264-291; Atatürk, *age.*,s.498;Aydemir, *age.*, s. 93;Tunçay, *age.*, s. 57.

düşünsel bir birlik olmadığını yahut bu birliğin seçim kararı sonrasında bozulduğunu ortaya koymuştur.

Kamuoyunda ve basında seçim kararı hakkında ileri sürülen eleştiriler üzerine I. Grup üyeleri ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesi bu eleştirilerin yersiz olduğunu ve seçimlerin hem iç politikada hem de dış politikada daha güçlü bir Meclis'in kurulması ile sonuçlanacağını ifade eden görüşler ortaya atmışlardır.

Seçim kararının alınmasından sonra hemen seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Bu doğrultuda İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapılmış, seçmen yaşı 18'e düşürülmüş ve seçmen olabilmek için vergi verme şartı kaldırılmıştır. Diğer taraftan 15 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen ve I. Meclis'in son oturumu olan toplantıda Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikte saltanatın kaldırılması hakkındaki 1 Kasım 1922 tarihli karara aykırı eylemler vatan hainliği kapsamına alınmış ve seçim döneminde rejime karşı ortaya çıkabilecek tehlikelerin önüne geçilmiştir.

1923 seçimlerinde I. grup, II. Grup, İşçiler(İttihatçılar), Amele Grubu, Müdafaa-i Milliye Grubu ve Bağımsızlar olmak üzere çeşitli grupların faaliyetlerinden söz edilmiştir. Fakat bunlar içerisinde grup halinde ve organize bir şekilde seçimlere katılan sadece I. Grup olmuştur. Kurmayı planladığı Cumhuriyet yönetimine sarsıntısız bir geçiş sağlamayı hedefleyen ve bunun için de Muhalefetten arınmış bir Meclis isteyen Mustafa Kemal Paşa, I. Grup'un liderliğini yürütmüş ve seçim faaliyetlerini bizzat Ankara'dan idare etmiştir. Bu doğrultuda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Dokuz Umde olarak bilinen seçim beyannamesini yayınlamış ve bu beyannamede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklamıştır. Diğer taraftan yeni partinin adaylarını belirlerken, Dokuz Umde'yi benimsemiş adayların tercih edilmesini tizlikle takip etmiştir. Dokuz Umde, Türk basınında ve toplumda genel olarak kabul görmekle birlikte çeşitli basın organlarından ve siyasetçilerden tepki de almıştır. II. Grup üyeleri ve Tevhid-i Efkâr gazetesi bu programı yetersiz buldukları yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin fırkaya dönüştürülmesi de çeşitli tepkilere neden olmuş bunun cemiyet nizamnamesine aykırı olduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenliğine yol açacağı yönünde fikirler ortaya atılmıştır.

Seçimlerde, faaliyetlerinden sözü edilen bir diğer grup II. Grup olmuştur. I. Meclis'te sert bir muhalefet yaparak Meclis'i çalışamaz duruma getiren II. Grup, 1923 seçimlerine, grup olarak katılmama kararı almış ve bağımsız adaylar olarak yarışacaklarını duyurmuşlardır. II. Grup düşünsel anlamda birlik içerisinde olmayan üyelerden oluşmuştur. İçerisinde yenilikçi insanlar var olduğu gibi Saltanat ve Hilafet taraftarı üyeler de bulunmaktadır. Farklı dünya görüşüne sahip bu insanları bir arada tutabilecek etkili bir lider de bulamamışlardır. Grubun seçimlere katılmama kararı almasındaki en önemli etken birlik sağlayamamış olmalarıdır. Zira II. Grup üyeleri seçim kararının alınmasını desteklemişler fakat grubun yayın organı Tan gazetesi ve gruba yakınlığı ile bilinen Tevhid-i Efkâr gazetesi bu kararı ve kararı alanları şiddetle eleştirmiştir. Bu eleştirilerden bir süre sonra da Tan gazetesi kapatılmış ve buna gerekçe olarak da ülkede ikilik çıkarmak istenilmediği gösterilmiştir. II. Grup üyeleri, 1923 seçimlerine katılmayacakları konusundaki iddiaları kesin bir dille reddetmişler ve bağımsız olarak mücadele etmeyi daha uygun gördüklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, grubun

dağılmadığını ileri sürmüş ve II. Grup'a ait olduğunu söylediği 27 maddelik bir program ilan etmiştir.

Bazı görüşlerde, Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nda yapılan değişiklik ile muhalefetin seçim özgürlüklerinin sınırlandırıldığı ve seçimlerin güdümlü yapıldığına dair eleştiriler yapılmıştır. Ancak seçimlerde baskı uygulandığı yönünde iddiaların ortaya atıldığı tek seçim bölgesi, II. Grup üyelerinden bağımsız olarak Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in seçimi kazandığı Gümüşhane bölgesi olmuştur. Bu iddiayı da Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey kendi hatıratında ortaya atmıştır. Gerek Gümüşhane seçimleri ve gerekse diğer bölgelerdeki seçimlerde baskı yapıldığına dair basın organlarında tek bir satır eleştiriye ya da habere rastlanmamıştır. Dolayısıyla II. Grup'un başarısızlığının sebebi seçimlerde uygulanan baskı olmadığı düşünülebilir.

1923 seçimleri Saltanatın kaldırılmış olduğu fakat Hilafetin varlığını devam ettirdiği ve ülkede kurulacak yeni düzenin hala tartışıldığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Hal böyle olunca seçim döneminde basının gündeminde yer alan en önemli konulardan birisi milli egemenlik konusundaki tartışmalar olmuştur. Ancak bu tartışmalarda açık bir karşı taraf yani milli egemenlik karşıtlığı olmamıştır. Nitekim II. Grup taraftarlığı yapan basın organları da, Meclis müzakerelerini delil göstererek samimi Hâkimiyet-i Milliye taraftarlarının kendileri olduklarını öne sürmüşlerdir. Milli egemenlik düşüncesi çerçevesinde yaşanan tartışmalar bütün grupların ve gazetelerin milli egemenliğe taraftar olduklarını iddia etmeleri ve II. Grup ile İttihatçıların seçimlere katılmama kararı almaları sonrasında basının gündeminden düşmüştür.

Seçim sürecinde basın organlarında gerek Hâkimiyet-i Milliye fikri ve gerekse gruplar konusunda ortaya çıkan tartışmalar topluma yansımamış ve bütün ülkede, halk, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki I. Grup adaylarına oy vermişlerdir. Seçimler herhangi bir olumsuzluk yaşanmaksızın tamamlanmış ve Türk demokrasisinin ve Türk seçim sisteminin önemli bir aşamasını oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Birinci Devre, C. 3-4.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Birinci Devre, C. 1-10-25-28-29.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, İkinci Devre, C. 1.

2. Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye
Akşam
Doğruöz
İkdam
Tan
Tanin
Tevhid-i Efkâr
Vatan
Vakit

3. Tetkik Eserler

3.1. Kitaplar

- ALPASLAN Teoman, *Topal Osman Ağa*, Kum Saati Yay. İstanbul 2007.
- ALPKAYA Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu 1923-1924*, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- ARAR İsmail, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, 16/17 Ocak 1923*, Yenigün Yay., İstanbul 1997.
- ARMAOĞLU Fahir, *Seçim Sistemleri*, AÜSBF Yay., Ankara 1953.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- ÇEVİK Zeki, *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş 1918-1923*, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkoğlu), ATAM, Ankara 2002.
- DEMİREL Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul 2011.
- GOLOĞLU Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, T. İş Bankası Yay. İstanbul 2010.
- GOLOĞLU Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti*, T. İş Bankası Yay., İstanbul 2011.
- GÜNEŞ İhsan, *I. TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)*, T. İş Bankası Yay., İstanbul 2009.
- KABACALI Alpay, *Türkiye'de Siyasi Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul,1993.
- SEZEN Saim, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
- TUNÇAY Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul 1990.

3.2. Makaleler

- AKBAL İsmail, "Komitacı Eylemlerin Son Temsilcisi İsmail Hakkı Tekçe ve Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, S. 13, Bahar 2011, s. 70-102.
- ALKAN Mehmet Ö., "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri" Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesi'nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda "Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye'de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 25-26 Nisan 2006 s.133-165.
- BOLAT Bengül - Tekin Demiraslan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s.29-60.
- DEMİRASLAN Tekin, 1923 Milletvekili Seçimleri ve Basın(Hâkimiyet-i Milliye Tanin, Tevhid-i Efkâr), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler. Enstitüsü., Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kırşehir 2013.

DEMİRBAŞ Osman, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Grup’un “ Milletvekili Seçim Yasası” nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yurttaşlık Hakları”,*İÜSBF Dergisi*, No: 23–24. (Ekim 2000-Mart 2001), s. 99–107.

GÜNEŞ İhsan, “I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Programı(II. Grubun)”,*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25. s.113–121.

GÜNEŞ İhsan, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fırkasına Geçiş”,*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.III, S. 8, Ankara 1987, s.427–442.

GÜNEŞ İhsan, “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı”,*AÜSBF Dergisi*, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C.XLVI, No.1–2, Ocak-Haziran 1991, s. 253–264

Hüseyin Cahit, “Zihniyet Değişecek mi”,*Tanin*, 7 Nisan 1923.

Hüseyin Cahit, “Bir Bardak Suda Fırtına”,*Tanin*, 16 Nisan 1923

Hüseyin Cahit, “Nasıl Bir Meclis Olmalı”,*Tanin*, 18 Nisan 1923.

Hüseyin Cahit, “10 Temmuz”,*Tanin*, 23 Temmuz 1923.

Hüseyin Cahit, “Yeni Meclis’te”,*Tanin*, 29 Temmuz 1923.

Lütfi Fikri, “Mebusan-ı Kirama açık Mektup”,*Tevhid-i Efkâr*, 15 Nisan 1923.

MÜJDECİ Mustafa, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde Cumhuriyet Fikri, Oluşumu Gelişimi (1920–1924),Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

OLGUN Emel Oruç, Ali Şükrü Bey Olayı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

OLGUN Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”,*ATAM Dergisi*, C. XXVII, S. 79, Ankara 2011, s.1–35.

ÖZBUDUN Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”,*AÜHF Dergisi*, C.XLIV, S.1-4, Ankara 1995, s.521-539.

SAKİN Serdar, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Milli Mücadele Döneminde Demokrasi Anlayışı ve Uygulamaları”,*Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, 2004, S. 16, s. 229-245.

Suphi Nuri,“ *Halk Fırkası- İkinci Grup - İttihatçılık*”, İleri, 6 Nisan 1923.

TUNAYA Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”,*İÜHF Dergisi*, C. XXIII, S.3–4, 1958, s. 227–247.

Velid Ebuuzziya, “Grupların Fevkinde Vatan Vardır”,*Tevhid-i Efkâr*, 7Nisan 1923.

Velid Ebuuzziya, “Sulh işi Ne Oluyor”,*Tevhid-i Efkâr*, 9 Nisan 1923.

Velid Ebuuzziya, “İntihabat ve Vaziyet-i Hariciye”,*Tevhid-i Efkâr*, 3 Temmuz 1923.

Yakup Kadri, “Yeni İntihabata Dair”,*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1923.

“Şeref Okunacak Bir Sayfa Daha”,*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Nisan 1923